

Terezie Sedláčková

Biblická intertextualita v románech Torgnyho Lindgrena

(diplomová práce na FF UK – Ústav germánských studií 2020)

Diplomandčíným úkolem bylo analyzovat biblickou intertextualitu ve vybraných románech švédského spisovatele Torgnyho Lindgrena a posoudit její funkci. Za tímto účelem rozdělila práci na dvě hlavní části: zhruba první třetinu práce zabírá úvod do Lindgrenova života, tvorby a náboženského pozadí jeho děl, a rovněž teoretické pojednání o intertextualitě, o které se opírá v druhé části, tedy ve zhruba dalších dvou třetinách textu, které tvoří konkrétní rozbor tří románů *Cesty hada na skále*, *David a Bat-šeba* a *Norrlandský akvavit*.

Práce má promyšlenou strukturu a je celkově dobře napsaná. Zároveň je třeba říci, že i analýzy vybraných románů jsou vesměs zdařilé a text obsahuje řadu výborných postřehů a závěrů. Jde tedy o práci, o jejíž obhajitelnosti nemám žádné pochyby. Nicméně text obsahuje některé problematické aspekty, na které se bude soustředit zbývající část mého posudku.

Než se dostanu k otázkám pojmovým, argumentačním a interpretačním, krátce zmíním jazykovou a formální stránku práce. Přestože je text napsán celkově velmi dobrou češtinou, občas se v něm přece jen vyskytnou vybočení k příliš hovorovému stylu, který v odborném textu působí značně rušivě - viz například výrazy „v mantinelech Božího řádu“ (s. 44) nebo „vznívá jejich přesvědčení velice vachrlatě“ (s. 53). Formální stránku práce také kazí překlepy, kterých v textu sice není vyloženě nadměrné množství, nicméně se vyskytují zhruba na každé třetí, ne-li každé druhé stránce („intertextuality“ - s. 8, „oproštěné“ místo „oproštěných [?]“ - s. 9, „Švédská Akademie“ - s. 12, „Karlfejd“ - s. 14, „literatutu“ - s. 15, „Lingrenův“, 2 x - s. 18, „detajlní“ - s. 18, „norhern“ - s. 19, „intertextualiy“ - s. 21, „Broicha“ místo „Broichem“ - s. 22 atd.). Data narození a úmrtí M. M. Bachtina (ve skutečnosti 1895-1975) jsou v práci uvedena zcela špatně („1921-1971“ - s. 21); knihu z roku 1924, kterou na téže stránce autorka zmiňuje, by tedy Bachtin musel vydat v době, kdy by mu byly tři roky. Dále myslím, že nebylo nutné, aby diplomandka ponechala důležité termíny týkající se intenzity intertextuality (Referenzialität atd., viz str. 24, 25 a dále) v němčině, u takto důležitých termínů bývá zvykem je do češtiny přeložit, a nemyslím, že by to zrovna v těchto případech bylo příliš obtížné (ale možná se mýlím a diplomandka mě u obhajoby přesvědčí).

Osobně nejsem nadšený ani z toho, že diplomandka nadužívá slova „koncept“ (viz např. s. 21 a 22) na místech, kde by bylo lépe použít slov „pojmem“ či „pojetí“, ale tímto nešvarem trpí řada dnešních oficiálně vydávaných českých či do češtiny přeložených literárněvědných studií, takže to vlastně diplomandce snad ani nemohu vytýkat, v tomto konkrétním případě zřejmě vedu již předem prohranou jazykovou bitvu.

Nyní již tedy k otázkám obsahovým. Myslím, že tvrzení, že „[v]ýrazný rozmach intertextuality je jistě z velké části způsoben novou výzvou nesoucí název globalizace“ (s. 8), není úplně přesvědčivé. Řada známých, silně intertextových literárních děl (zvláště modernistických) vznikla dlouho předtím, než se objevilo to, co globalizací většinou nazýváme. Podobně problematické je tvrzení, které s tím předchozím jistě souvisí: „Ve stejné době, kdy vznikal teoretický základ pro studium intertextuality, zároveň značně stoupla míra jejího užívání, a to především v literatuře postmodernismu.“ (s. 8) Je sice pravda, že intertextualita je jedním z výrazných rysů literatury postmodernismu, ale zdá se, že když

diplomandka ve stejném souvětí píše o „stejně době, kdy vznikal teoretický základ pro studium intertextuality“, má tím na mysli právě dobu literárního postmodernismu. Toto je přece jen zkrslující, protože zatímco rozmach postmodernistické literatury začal podle většiny literárních badatelů až v 80. letech (i když někteří tvrdí, že možná už v sedmdesátých), „teoretický základ pro studium intertextuality“ byl položen už v letech šedesátých (jak diplomandka koneckonců sama píše na s. 21 a dále).

Pokud jde o použitou teorii intertextuality, poněkud mě mate, že na jedné straně diplomandka opakovaně píše o teorii Broicha a Pfistera (s. 9 a dále), ale na druhé straně cituje pouze z textu, který - alespoň podle bibliografie na konci práce - napsal jen Pfister („Konzepte der Intertextualität“). Jde tedy o teorii Pfisterovu, nebo obou zmíněných autorů? Nedošlo tu k určitému zmatení, protože oba autoři jsou editoři celé knihy, tedy *Intertextualität*? Nebo zmíněný text napsali opravdu oba a diplomandka udělala v bibliografii chybu? Formulace na s. 31 by tomu nasvědčovala: „ve výše pojednané studii Manfreda Pfistera a Ulricha Broicha“.

Na straně 9 mě zarazilo, že by diplomandka za „stěžejní inspiraci“ své práce považovala „rozpracovanou disertační práci“, ale pak jsem zjistil, že šlo patrně jen o nešikovnou formulaci, protože daná disertační práce vyšla v roce 2017, takže diplomandka patrně jen nesprávně použila slovo „rozpracovanou“ místo „přepracovanou“.

Na některých místech práce autorka označuje Lindgrena za „křesťanského autora“ - viz například s. 91 a s. 10, kde dokonce přidává adverbium „ryze“: „zkoumaný autor je autorem ryze křesťanským.“ Domnívám se, že s takovýmto nálepkováním bychom měli být opatrní a používat je pouze u těch autorů, jejichž celé nebo téměř celé dílo má silný křesťanský apel. Lindgren však napsal řadu děl, pro které toto neplatí. A koneckonců sama diplomandka si protiřečí, protože tvrdí také například toto:

Naprosto zásadní autorovou dovedností však je, že biblická intertextualita v jeho dílech nevybízí pouze k náboženským úvahám, ale tvoří velice nenásilným způsobem rám, do něhož jsou zasazeny také všeobecně lidské úvahy a všeobecně lidská témata, jako je hledání pravdy a smyslu života, přetvářka, pokrytectví, otázka zákona versus milosrdenství či kontrast mezi materiální a duševní chudobou člověka. Čtenáře, který by přes to všechno pochyboval, zda se mu spisovatel nesnaží podsunout svá náboženská přesvědčení, vyvede z jeho omylu fakt, že Lindgren se nebojí si z Bible, již považuje za Boží slovo, dělat velice nevybíravým způsobem legraci, stavět ji do absurdních kontextů a bez obalu ji ironizovat, jak jsme viděli v analýzách jednotlivých románů.

Torgny Lindgren tak není autorem ryze duchovním či náboženským, ale právě naopak. (s.91)

Autorčino rozlišení na „abstraktní“ a „konkrétní“ funkce (27ff.) intertextuality pokládám za odvážné, ale zároveň ne zcela uspokojivě definované. Mám pocit, že tyto dvě funkce lze někdy těžko od sebe rozlišit, respektive je přesvědčivě určit. Každopádně to považuji za zajímavý námět k obhajobě. Podobně bych se u obhajoby rád diplomandky zeptal, zda považuje za vhodné označovat určitou funkci intertextuality za „samoúčelnou“ (jak činí např. na s. 52 a 74) a „jednoúčelnou“ (s. 52).

Na straně 30 diplomandka píše, že „[p]ojem ‚biblická intertextualita‘ vychází ze sborníku *Der heiligen Schrift auf der Spur*“ z roku 2008. To je nešikovná formulace, pojem „biblická intertextualita“ se rozhodně používal už dříve (jen namátkou - viz podtitul knihy z roku 1997 zde: <https://brill.com/view/title/1262>, nebo článek zde: <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004276055/B9789004276055-s005.xml>), autorce šlo spíše o to, že ona sama ve své práci vychází z poznatků o tomto fenoménu v uvedeném sborníku.

V případě autorčina rozboru románu *Cesty hada na skále* mám několik připomínek, některé méně závažné, některé závažnější. V interpretaci některých částí textu se s diplomandkou rozcházejím. Například s ní sice souhlasím, že „celkový styl [Janiho] výpovědi je spíše povzdechem než žalobou“ (s. 51), ale nesouhlasím, že v Janiho vyprávění je „bez

seběmenšího vzdoru v tazatelově výpovědi“ (s. 37-38). Není náhodou, že Jani je v románu několikrát označován jako vzpurný a některé jeho otázky a biblické citáty lze přece jen považovat za určitou vzpurnost vůči Bohu. Například úryvek z románu, který diplomandka uvádí na s. 51, lze pokládat za sarkastické použití biblického citátu, tedy až za jakousi (jakkoli nepřímou) výčitku vůči Bohu. Ale jsem si vědom toho, že zde jde o poměrně jemné interpretační nuance, takže tady bych se nechtěl s diplomandkou příliš přít.

Výrazně se však s autorkou rozcházím v interpretaci názvu románu. Diplomandka jej spojuje především s motivem hada jako ztělesnění zla (d'ábla) a tvrdí, že „*Cesty hada na skále* jsou tak vlastně pojednáním o d'ábelských cestách hada Karla Orsy“ (s. 48). V této souvislosti mimo jiné poukazuje na to, že v románu je biblický citát o cestách hada na skále (z Přísloví 30.19) spojen s „nepřirozeností“ Karla Orsy. To je sice také pravda, ale podle mne román klade mnohem větší důraz na jiný význam biblického motivu cesty hada na skále, a tím je „nevzpytatelnost“ - viz například s. 98, kde Jani říká, že Karl Orsa byl (mimo jiné) „nevzpytatelný jako cesty hada na skále“. V textu lze nalézt řadu dalších argumentů, že hlavní otázka, která Janiho trápí, je, v čem spočívá boží spravedlnost, když Bůh nechal v jednom okamžiku zahynout jak jeho rodinu (tedy nevinné oběti zla Karla Orsy), tak i zlosyna Karla Orsu. Jinými slovy, Janimu se zdají cesty boží spravedlnosti nevzpytatelné. Lze tedy argumentovat, že hlavním tématem románu je nevzpytatelnost (cest) boží spravedlnosti a že právě toto má vyjadřovat i biblický citát v názvu románu.

K tomuto se úzce váže jedno výrazné diplomandčino opominutí. Přestože si je diplomandka vědoma toho, že román odkazuje na příběh biblického Jóba, a přestože některé spojitosti v tomto ohledu analyzuje, nikde se v práci nezmiňuje, že román obsahuje zjevné intertextové odkazy na následující biblické pasáže. Tyto odkazy podporují interpretaci, kterou jsem právě zmínil. V románu se mnohokrát objevuje tato věta: „Pane, ke komu jsme se měli obrátit?“ Toto je odkaz na druhou část Knihy Jób, která začíná slovy: „Jen si volej, odpoví ti někdo? Na koho ze svatých se obrátíš?“ Navíc Jóbova kniha má dvě části, které se jmenují takto: „Jób se ptá po smyslu Božích cest“ a „Podivuhodné cesty boží“. Ani toto diplomandka nikde v práci nezmiňuje, a přitom to do Lindgrenova románu tematicky i rétoricky zcela zapadá. Přehlédnutí těchto spojitostí považuji za poměrně závažné, neboť do práce, která pojednává o biblické intertextualitě v Lindgrenových dílech, by se právě takovéto textové „doklady“ velice dobře hodily jako těžko zpochybnitelné argumenty. Přitom k nalezení těchto „dokladů“ stačí jen zběžný pohled na text Knihy Jób, čtenář ji ani nemusí mít nastudovanou detailně. Téměř se tedy zdá, že se diplomandka nechala příliš strhnout sekundární literaturou, aniž by věnovala dostatečnou pozornost literatuře primární, v tomto případě Knize Jób.

A na závěr ještě jeden dotaz. V románu *Cesty hada na skále* je postava jménem Jakob. Nenašla by diplomandka nějaké spojení s biblickým Jákobem?

Práci rozhodně doporučuji k obhajobě, ale vzhledem k výše uvedeným připomínkám navrhuji hodnocení velmi dobře.

21. 1. 2020

Prof. Mgr. Martin Humpál, Ph.D.